

С.Ф. Легенчук, д.е.н., проф.

І.Р. Поліщук, к.е.н., доц.

Житомирський державний технологічний університет

ІСТОРИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ТА СУЧАСНИЙ ПІДХІД ДО ОБЛІКУ РОЗПОДІЛУ ВЛАСНОГО КАПІТАЛУ МІЖ ВЛАСНИКАМИ КОРПОРАТИВНИХ ПРАВ

Наведено характерні риси способів виробництва та суб'єкти власності на засоби виробництва, які за цих умов виникають, для встановлення суб'єктів організації бухгалтерського обліку статутного капіталу. Проаналізовано доцільність застосування різних способів обліку статутного капіталу для виплати дивіденді. Запропоновано визначення поняття «корпоративний капітал». Виявлено взаємозв'язок понять «корпоративні права», «статутний капітал» і «корпоративний капітал». Для справедливого розподілу фінансових результатів запропоновано в сучасних умовах застосовувати показник «Період обороту капіталу» як відношення строку внеску до строку існування підприємства. Запропоновано порядок визначення розміру корпоративного капіталу засновників (учасників, акціонерів) з урахуванням періоду обороту інвестованих активів на підприємстві для забезпечення безперервності його діяльності і виконання майнових корпоративних прав власників. Охарактеризовано три види дивідендної політики: консервативну, агресивну і компромісну.

Ключові слова: *власний капітал; корпоративні права; статутний капітал; чисті активи; корпоративний капітал; дивідендна політика.*

Постановка проблеми. Ефективність діяльності кожного суб'єкта господарювання залежить від повної і своєчасної мобілізації фінансових ресурсів та правильного їх використання для забезпечення нормального кругообороту капіталу, і розширення виробничої потужності. У цьому зв'язку для кожного підприємства важливу роль відіграє ефективна організація обліку формування та використання власного капіталу.

Дані Державної служби статистики України свідчать, що на 31.12.2014 р. структура власного капіталу в цілому за всіма видами економічної діяльності виглядала таким чином: зареєстрований капітал – 84,85 % (з коригуванням на вилучений капітал становив 76,80 %), додатковий капітал – 58,49 %, резервний капітал – 3,87 %, непокриті збитки

– 39,17 % [1]. Серед усіх складових власного капіталу найбільшими темпами зріс додатковий капітал – на 29,73 %. Дана ситуація свідчить про значне збільшення собівартості виготовленої продукції, наданих послуг; через завищену балансову вартість після проведеної переоцінки важче здійснюється реалізація необоротних активів покупцям; формується частина власного капіталу, що не забезпечена грошовими ресурсами; істотне завищення витрат звітного періоду і отримання збитків; реальна вартість капіталу приховується і дуже часто є завищеною. Протягом 2014 р. збільшився зареєстрований капітал на 15,54 %, що свідчить про інвестиційну привабливість вітчизняних підприємств і вкладення коштів у нерентабельні види економічної діяльності.

Тому постає питання про необхідність розробки справедливого розподілу власного капіталу між засновниками (учасниками, акціонерами) для виконання їх майнових корпоративних прав.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням обліку розподілу власного капіталу займалися такі вчені та науковці, як: Мох'д І.М. Аль Нажжар [4], Е.М. Сич, О.В. Пилипенко, М.С. Стасишен [6, с. 168], Є.Є. Сіверс [5, с. 292–293], І.Л. Цюцяк [8, с. 255].

Однак, незважаючи на значні напрацювання з проблематики, що вивчається зазначеними вище вченими, відсутній єдиний підхід до справедливого розподілу власного капіталу. Потребує уточнення порядок визначення розміру корпоративного капіталу засновників (учасників, акціонерів) з урахуванням періоду обороту інвестованих активів на підприємстві для забезпечення безперервності його діяльності і виконання майнових корпоративних прав власників.

Мета дослідження – порядок визначення розміру корпоративного капіталу власників з урахуванням періоду обороту інвестованих активів на підприємстві.

Викладення основного матеріалу. Наявність або відсутність нормативного регулювання обліку статутного капіталу, вимоги щодо мінімального розміру статутного капіталу, характер розподілу доходів, мінімальний внесок для реєстрації, відповідальність учасників зумовлюють різні підходи до організації обліку статутного капіталу на підприємствах різних форм власності та організаційно-правових форм.

З метою удосконалення організації бухгалтерського обліку статутного капіталу в господарських товариствах доцільно виявити основні етапи їх розвитку, вимоги щодо формування початкового капіталу та особливості організації бухгалтерського обліку на підприємствах цих організаційно-правових форм.

У сучасних умовах господарювання в Україні набули поширення різні види господарських товариств: товариства з обмеженою відповідальністю, товариства з додатковою відповідальністю, повні товариства, командитні товариства та акціонерні товариства. Вони займаються будь-якою підприємницькою діяльністю, що не суперечить чинному законодавству України. Організаційно-правова форма підприємства визначає розмір статутного капіталу, порядок здійснення внесків, рахунки, на яких ведеться бухгалтерський облік.

Потребують дослідження особливості способів виробництва в різні епохи розвитку суспільства і відмінності організації бухгалтерського обліку статутного капіталу, що зумовлені удосконаленням технологічного процесу.

З метою встановлення суб'єктів організації бухгалтерського обліку статутного капіталу в таблиці 1 наведено характерні риси способів виробництва та суб'єкти власності на засоби виробництва, які за цих умов виникають.

Еволюція організації бухгалтерського обліку статутного капіталу
внаслідок зміни організації виробничого процесу в Україні

Спосіб виробництва	Характерні риси	Домінуючі суб'єкти власності на засоби виробництва
1	2	3
Первісний (600 тис. р. до н. е. – 4 тис. р. до н. е.)	Колективна праця; общинна власність на засоби виробництва; відсутність класів і експлуатації людини людиною; вирівнювальний розподіл предметів споживання; натуральний характер господарства; засоби виробництва мали примітивний характер; життєві блага виробляються для задоволення власних потреб виробника (общини чи колективу)	Община
Рабовласницький (4 тис. р. до н. е. – III–VII ст. н. е.)	Виникнення класів; розвиток приватної власності на засоби виробництва; відкриття і використання сили пари. Саме ця революція, яка увійшла в історію як промислова = продуктивність праці	Рабовласники
Феодалний (III–VII ст. н. е. – середина XVII ст. н. е.)	Земля стає основним об'єктом приватної власності, джерелом додаткового продукту і експлуатації; примус до праці має суб'єктивно-економічний характер – власник землі відстоює своє право на додатковий продукт силою зброї і сам вирішує, кому надати право оренди на основний засіб для виробництва необхідного продукту; основні суспільні відносини – рента; основні суспільні класи з антагоністичними інтересами – селяни і феодали	Феодали

Закінчення табл. 1

1	2	3
Капіталістичний (середина)	Основний об'єкт приватної власності – засоби виробництва в	Капіталісти

<p>XVII н. е. – 1917 рр.)</p>	<p>промисловості; примус до праці має об'єктивно-економічний характер – той, хто не має власності або інших засобів існування, змушений продавати свою робочу силу (працю) на ринку і піддаватися експлуатації; основні суспільні відносини додаткова вартість (капітал); основні суспільні класи з антагоністичними інтересами – робітники і капіталісти; дві інновації: електрика і хімія; монополістична стадія розвитку економіки</p>	
<p>Соціалістичний період (1917–1991 рр.)</p>	<p>Ресурси і блага виробляються і розподіляються в межах єдиної державної власності (за умов державної монополії); виникнення комп'ютерів</p>	<p>Держава</p>
<p>Ринковий період (з 1991 р.)</p>	<p>Розвиток форм власності: приватної, державної і колективної; економічні відносини відображають конкуренцію багатьох приватних власників, а регулювання відбувається об'єктивно – через ринок, тобто обмін ресурсів і продукту</p>	<p>Власники корпоративних прав</p>

Поняття статутного капіталу безпосередньо пов'язане з розвитком суб'єкта господарювання, який є основою економічної системи. В.Ковальчук зазначає, що економічна система – сукупність усіх видів діяльності людей у процесі їх взаємодії щодо виробництва, розподілу та споживання життєвих благ (продукту) і регулювання економічної (господарської) діяльності. В економічній системі продуктивні сили визначають рівень розвитку матеріальних і особистих передумов виробництва, соціально-економічні відносини – форму привласнення засобів виробництва та створених благ, організаційно-економічні відносини – рівень поділу та кооперації праці, організації і технології виробництва, економічний механізм регулювання – впорядкованість системи і доцільну взаємодію її елементів [3, с. 12]. Погоджуючись із твердженням автора, варто визначити вплив суб'єктів (власників) засобів виробництва на організацію бухгалтерського обліку статутного капіталу.

З кожною епохою відбувалися зміни відносин власності, зокрема, панівних класів суспільства та способу виробництва, що зумовлювало постійне удосконалення засобів виробництва, технологічного процесу, і посилення обліку власного капіталу, в т. ч. статутного. З огляду на те, що саме власники корпоративних прав є суб'єктами організації бухгалтерського обліку, потрібно так побудувати систему обліку, щоб інвестування коштів призводило до зростання коефіцієнта оборотності оборотних засобів, абсолютної ліквідності, рентабельності продажу, продуктивності праці та фондівіддачі.

В ринкових умовах виникає поняття «корпоративні права». Статутний капітал як складова власного капіталу надає його власнику корпоративні права, тобто права на одержання частини чистих активів підприємства.

Відповідно до п. 1 ст. 167 Господарського кодексу України, «корпоративні права – це права особи, частка якої визначається у статутному фонді (майні) господарської організації, що включають правомочності на участь цієї особи в управлінні господарською організацією, отримання певної частки прибутку (дивідендів) даної організації та активів у разі ліквідації останньої відповідно до закону, а також інші правомочності, передбачені законом та статутними документами» [2]. Емітентом корпоративних прав може бути держава в особі уповноваженого органу або юридична особа, яка від свого імені розміщує корпоративні права і зобов'язується виконувати обов'язки, що випливають з умов їх випуску.

Основними видами корпоративних прав є акції, частки у статутному капіталі, паї тощо. Розглянемо характеристику майнових і немайнових (управлінських) корпоративних прав. До основних майнових прав належать: 1) одержання частки прибутку (дивідендів); 2) отримання частки активів у випадку ліквідації; 3) отримання частини майна при виході зі складу учасників; 4) переважне право придбання частки. До немайнових прав належать: 1) участь в управлінні товариством; 2) отримання інформації про діяльність товариства та ознайомлення з його документацією; 3) інші правомочності, передбачені законодавством та засновницькими документами.

Корпоративні права, відповідно до чинного законодавства, виникають з моменту реєстрації і пов'язані з виконанням основоположної (майно, внесене до статутного капіталу, складає майнову основу для підприємницької діяльності товариства під час його створення), регулятивної (визначає частку кожного засновника під час розподілу прибутку і збитків, а також у майні підприємства у зв'язку з виходом засновника з товариства або ліквідацією підприємства), організаційної (визначає організаційну структуру, а тому слугує фактором, що впливає на управління товариством), гарантійної функцій (гарантує виконання зобов'язань підприємства перед третіми особами (контрагентами)) та функції довгострокового фінансування (використовується підприємством протягом тривалого часу) статутним капіталом.

З метою виявлення взаємозв'язку власника йемітента корпоративних прав на рисунку 1 відображено формування майнових корпоративних прав фізичних і юридичних осіб (засновників, учасників, акціонерів).

Вкладом до статутного (складеного) капіталу господарського товариства можуть бути гроші, цінні папери, інші речі або майнові чи інші відчужувані права, що мають грошову оцінку, якщо інше не встановлено законом [7, п. 2 ст. 115].

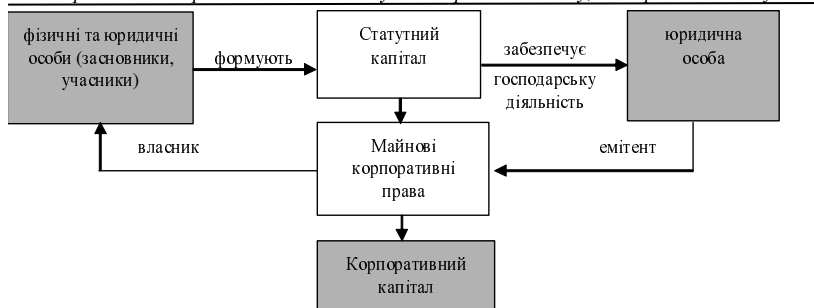


Рис. 1. Корпоративні права, статутний капітал і корпоративний капітал: взаємозв'язок понять

Будучи невід'ємною складовою частиною будь-якого підприємства, статутний капітал, разом з тим, є досить умовною величиною, що означає сукупний розмір внесених засновником або учасником засобів у момент створення товариства, оскільки майно, надане в натуральній формі у власність підприємствам за рахунок внесків до статутного капіталу, оприбутковують за ціною, що визначена за домовленістю учасників.

Через деякий період часу кошти, внесені до статутного капіталу, можуть бути як примножені, так і втрачені повністю чи частинами. Тому об'єктивною оцінкою будь-якого підприємства є не розмір його статутного капіталу, а кошти чистих активів. Тому корпоративний капітал – це розмір чистих активів, які належать учаснику, відповідно до установчих документів за даними фінансової звітності.

Враховуючи те, що чинне законодавство не містить визначення понять «учасник» і «засновник» господарського товариства, науковці уточнюють їх у своїх дослідженнях. Так у трактуванні цих понять погоджуємось з Мох'д І.М. Аль Нажжаром, який стверджує, що ці поняття є подібними, але не еквівалентними. У найзагальнішому випадку суб'єкт цивільного права, укладаючи установчий договір і виконуючи свої зобов'язання за цим договором, набуває статусу засновника господарського товариства. Після державної реєстрації створеного підприємства і передачі йому свого внеску цей засновник стає власником корпоративних прав. Однак засновник, як і будь-який учасник товариства, може передати ці права третім особам, втрачаючи при цьому статус учасника господарського товариства. Статус же засновника товариства зберігається за ним [4, с. 9].

З огляду на окреслені відмінності між засновниками і учасниками, варто з'ясувати, як їх врахувати під час обчислення індивідуального корпоративного капіталу окремих власників для справедливого розподілу власного капіталу. Для цього варто звернутися до здобутків наших попередників – вчених попереднього століття.

Зважаючи на пріоритетність вкладення коштів у фонди розвитку підприємства, його технологічного процесу, соціального захисту і мотивації працівників, варто удосконалити облік корпоративного капіталу. Тому необхідно розглянути історичні передумови обліку корпоративного капіталу.

Так на початку ХХ ст. існувало два способи здійснення засновниками своїх внесків до капіталу підприємства. Відповідно до першого способу, зазначений у договорі загальний капітал одразу повністю вносився у зв'язку зі створенням товариства всіма учасниками у визначеній для кожного з них частці. Відповідно до другого способу, із зазначеного договором загального капіталу під час створення товариства кожним із засновників вносилася лише певна частина його частки, інша частина вносилася ним поступово в міру потреби в оборотних засобах, дотримуючись встановлених у договорі умов.

На початку ХХ ст. способи внесення засновниками безпосередньо впливали як на порядок відображення на рахунках бухгалтерського обліку статутного капіталу, так і на способи розподілу прибутків, збитків у кінці звітного періоду та у зв'язку з виходом засновника (учасника) з товариства.

Під час застосування першого способу капітал, що вносився кожним засновником, записувався за кредитом рахунку капіталу і за дебетом або рахунку каси, або рахунків інших цінностей – залежно від складу внесеного капіталу. Враховуючи те, що учасники вносили свої частки одночасно, то прибутки і збитки від діяльності підприємства розподілялися між ними пропорційно до розміру капіталу. Відповідно до другого підходу, прийнято загальну частку кожного учасника в засновницькому капіталі записувати за кредитом рахунку капіталу і за дебетом особового рахунку даного засновника, а кожну дійсно внесену ним суму – за дебетом рахунку каси або інших фактично внесених цінностей і за кредитом того самого особового рахунку. В цьому випадку кредитове сальдо за рахунком капіталу завжди буде відображати загальну частку учасника в засновницькому капіталі, а сальдо за дебетом особового рахунку – ще недовнесену учасником частину [5, с. 292].

За таких умов немає можливості розподілити між засновниками прибутки і збитки лише пропорційно до внесених ними часток, оскільки інші частки вносяться в різні строки. Тому під час розподілу прибутків і збитків необхідно, крім розміру капіталу, брати до уваги ще період, протягом якого кожна окрема частина капіталу дійсно знаходилась в обороті. Враховуючи це, було прийнято особові рахунки вести із зазначенням строків кредитування за кожною внесеною сумою та виводити так званий відсотковий номер або відсоткове число (добуток капіталу на дні, поділений на 100). В кінці року підводиться підсумок цих відсоткових номерів і прибутки та збитки, що стали результатом діяльності підприємства, розподіляються між засновниками пропорційно таким відсотковим числам, які містять у собі обидва елементи, – і розмір капіталу, і час знаходження його в обороті [5, с. 293].

Для справедливого розподілу фінансових результатів пропонуємо в сучасних умовах застосовувати показник *«Період обороту капіталу»* як відношення строку внеску до строку існування підприємства. Запропонований порядок розподілу корпоративного капіталу учасників підприємства наведено в таблиці 2.

Фактично це означає, що потрібно більшою мірою матеріально заохочувати засновників товариства, які є постійними інвесторами з дня заснування підприємства. А ті члени, які нещодавно приєдналися до складу членів товариства і претендують на ті самі права, що і постійні (довгострокові) члени, одержать скориговану суму чистих активів на період обороту капіталу. Запропонований розподіл дозволяє розмежувати період обороту окремих внесків учасників, що здійснені в різні періоди часу, та визначити потенційні втрачені вигоди для підприємства для того, щоб виділити кошти на удосконалення технологічного процесу підприємства. Виділення корпоративного капіталу на розвиток підприємства дозволить акумулювати кошти на оновлення матеріально-технічної бази, що в подальшому призведе до збільшення економічних вигід від використання даних активів і до збільшення прибутків, а також підвищення фінансової незалежності та кредитоспроможності підприємства.

Таблиця 2

*Порядок розподілу корпоративного капіталу
учасників підприємства на кінець ____ р.*

№ з/п	Дата	Учасник	Внесок до статутного капіталу		Період обороту капіталу	Чисті активи, тис. грн.	Корпоративний капітал відповідно до частки у статутному капіталі, тис. грн.	Корпоративний капітал, скоригований на період обороту капіталу, тис. грн.	Корпоративний капітал на розвиток підприємства, тис. грн.
			Сума, грн.	Частка, %					
1	2	3	4	5	6	7	8 = 5 x 7	9 = 6 x 8	10 = 8 – 9

Наведені вище пропозиції варто врахувати під час формування дивідендної політики. До основних завдань дивідендної політики належать: виявлення основних чинників, що впливають на прийняття рішення щодо виплати дивідендів, реінвестування прибутку, спрямування прибутку на створення фондів; визначення оптимального співвідношення між напрямками розподілу прибутку; оцінка впливу рішення щодо порядку розподілу чистого прибутку на ринкову вартість майнових корпоративних прав підприємства; узгодження стратегії виплати дивідендів із податковим законодавством між власниками, кредиторами та керівництвом підприємства; вибір найприйнятнішого підходу до нарахування і виплати дивідендів.

У зв'язку із залученням різних джерел фінансування до формування активів та співвідношення між ними, розрізняють три види дивідендної політики: консервативну, агресивну і компромісну.

Консервативна політика передбачає, що пріоритетною метою розподілу прибутку є виробничий розвиток, а не поточне споживання у формі дивідендних виплат. Зростає вартість чистих активів підприємства, і відповідно й ринкова вартість.

Компромісна політика передбачає, що в процесі розподілу прибутку поточні інтереси акціонерів щодо дивідендних виплат

стабільно збалансовані з потребами формування власних фінансових ресурсів для забезпечення розвитку підприємства.

Агресивна політика передбачає постійне зростання дивідендних виплат незалежно від результатів фінансової діяльності. Забезпечує високу ринкову вартість акцій, що формує позитивний імідж підприємства серед потенційних інвесторів, проте може призвести до фінансових ускладнень, оскільки можливості самофінансування підприємства за рахунок прибутку стають обмеженими.

Сутність агресивної політики полягає у тому, що власний капітал і довгострокові зобов'язання, які разом становлять постійні пасиви підприємства, використовуються лише для формування необоротних активів. За рахунок короткострокових (поточних) зобов'язань фінансуються усі оборотні активи. Перевагою агресивної політики є найнижча вартість використання капіталу підприємства. Недоліком – високий ризик втрат і недостатності постійного капіталу [6, с. 168].

Під час нарахування дивідендів варто враховувати, що на різних стадіях життєвого циклу підприємства чистий прибуток може мати різні значення.

Так на стадії «зародження і вихід на ринок» прибуток фактично відсутній або незначний, на стадії «розвиток» відбувається швидке зростання прибутку, «зрілість» характеризується стабільним і високим прибутком, а «насичення і спад» – зниженням прибутку.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Під час дослідження підходів до бухгалтерського обліку складових власного капіталу для надання інформації власникам про їх корпоративний капітал можна зробити такі висновки:

1. Під корпоративним капіталом варто розуміти розмір чистих активів, що належать учаснику, відповідно до установчих документів за даними фінансової звітності.

2. Вартісна оцінка майна, внесеного до статутного капіталу під час створення, може змінюватися під час подальшої господарської діяльності підприємства. Для справедливого розподілу власного капіталу пропонуємо в сучасних умовах застосовувати показник «Період обороту капіталу» як відношення строку внеску до строку існування підприємства. Запропоновано порядок визначення розміру корпоративного капіталу засновників (учасників, акціонерів) з урахуванням періоду обороту інвестованих активів на підприємстві.

Запропонований розподіл дозволяє розмежувати період обороту окремих внесків учасників, що здійснені в різні періоди часу.

Виділення корпоративного капіталу на розвиток підприємства дозволить акумулювати кошти на оновлення матеріально-технічної бази, що в подальшому призведе до підвищення фінансової незалежності та кредитоспроможності підприємства.

3. Перспективами подальших досліджень є розробка системи збалансованих показників для оцінки ефективності фінансової діяльності корпоративних підприємств.

Список використаної літератури:

1. Власний капітал за видами економічної діяльності : станом на 31 грудня 2014 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
2. Господарський кодекс України : за станом на 20 вересня 2015 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/436-15>.
3. *Ковальчук В.М.* Основи економічної теорії: короткий курс : навч. посібник / *В.М. Ковальчук*. – Тернопіль : Астон, 1999. – 204 с.
4. *Мох'д І.М. Аль Наєжжар* Облік і контроль дивідендів (на прикладі підприємств Житомирської області) : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.06.04 / *Мох'д І.М. Аль Наєжжар* ; Інститут аграрної економіки Української академії аграрних наук. – К., 2003. – 19 с.
5. *Сиверс Е.Е.* Учебник счетоводства / *Е.Е. Сиверс*. – Курск : Советская деревня, 1926. – 234 с.
6. *Сич Е.М.* Стратегічний аналіз : навч.-метод. посібник / *Е.М. Сич, О.В. Пилипенко, М.С. Стасишен*. – К. : Каравела, 2010. – 304 с.
7. Цивільний кодекс України : за станом на 30 вересня 2015 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.
8. *Цюцяк І.Л.* Вплив переоцінки об'єктів необоротних й оборотних активів на складові власного капіталу: обліковий аспект / *І.Л. Цюцяк* // Вісник ЖДТУ / Серія : Економічні науки. – 2012. – № 4 (62). – С. 253–255.

ЛЕГЕНЧУК Сергій Федорович – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри обліку і аудиту Житомирського державного технологічного університету.

Наукові інтереси:

- економіко-теоретичні основи бухгалтерського обліку;
- проблеми розвитку бухгалтерського обліку в постіндустріальній економіці;
- теорія, метатеорія та методологія ведення бухгалтерського обліку.

ПОЛІЩУК Ірина Романівна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри бухгалтерського обліку та аналізу за видами економічної діяльності Житомирського державного технологічного університету.

Наукові інтереси:

- обліково-аналітичне забезпечення прогнозування розміру корпоративних прав учасників;
- методологія стратегічного аналізу;
- обліково-аналітичне забезпечення калькулювання продукції.

Стаття надійшла до редакції 10.08.2015.